

SARAH BOWER

GRIJESI OBITELJI BORGIA

Prevela s engleskoga
Neda Jeny

PROLOG

CACHIQUIN, DRUGI MJESEC BERBE VANILIJE 5281. GODINE, ŠTO
JE U KRŠĆANSKOM KALENDARU GODINA GOSPODNJA 1520.

Ponekad plešem — sam — i slušam glazbu koju drugi ne čuju. Dok plešem, osjećam kako se vrućina diže iz samog srca Zemlje, širi se mojim stopalima, nogama, slabinama, ispunjava mi trbuh i prsa sve dok mi srce ne zapleše sa Zemljom. Tada se pitam osjećaš li to ispod onog dijela zemaljske kore gdje stojiš, hodaš, ležiš ili plešeš kao i ja jer, kada plešem, uvijek plešem s tobom.

Kraj berbe vanilije oduvijek privlači mnoštvo posjetitelja. Naravno, dolaze trgovci i kraljičini predstavnici kako bi odredili cijenu robe, no svrate i oni koji su došli vidjeti leteće ljude. Drvo su već bili izabrali, oborili ga i postavili na gradski trg, a svećenici iz svih sekta molili su nad njim, poprskali su ga tamjanom i namazali pilećom krvlju. Iskušali su konopce pa posljednji put dotjerali pernate plašteve i ukrase za glave. Ovih dana loše spavam, a jutros sam se probudila još prije zore. Progonila me odvažna glazba desetnika koja je dopirala s visokog podija gdje je on, pognut od vjetra i težine neba, uvježbavao dionice na flauti.

Dakle, već sam bila ustala iz kreveta kada se Gideon vratio iz Ville Rice s putnikom iz Ferrare. Pod je bio pometen i kukuruz je vrio u loncu. Gideon je ušao u kuću i krenuo ravno prema Xanati i bebi — možda iz obazrivosti, možda zbog toga što su mu nedostajali, a mene je ostavio samu s putnikom. Kažem samu iako je u blizini bilo četvero ili petero starije djece. Danas je dan letećih ljudi, stoga su i djeca rano ustala. Sve sam ih poslala van jer sam htjela upitati putnika

za novosti. Ustvari, postupila sam glupo. Djeca ne razumiju talijanski, a čak i kada bi ga razumjela, ne postoji ništa što bih skrivala od njih. Međutim, nisam htjela da čuju naš razgovor. Ne želim živjeti ni s kim tko je okaljan mojom prošlošću.

Putnik mi je rekao da je vojvotkinja umrla. Prvo mi je palo na pamet saznati što je učinila s pismima iz Španjolske, ali nisam mu ih spomenula. Nadam se da ih je stigla uništiti.

Putnik je rekao da je umrla prošlog ljeta nakon teškog porođaja. Iz ovog ili onog razloga vojvotkinjine trudnoće uvijek su bile teške. Ne oplakujem je jer znam da je posljednjih dvanaest godina čeznula za drugim svijetom. Preblizu sam smrti da bih je oplakivala. Narancino stablo sada je staro četiri godine. Prvi je put procvalo ove godine i to mi se čini znakovitim. Tijelo mi je uvelo, smežuralo se poput jesenjeg lista i sve se jače savija kao da čezne za povratkom u utrobu, kao da opet želi biti pupoljak, malena stisnuta šaka života — u Toledu, gdje sam provela djetinjstvo.

KNJIGA O ESTERI

Rekoše tada momci što služahu kralja: »Neka se potraže za kralja mlade djevojke, djevice lijepa izgleda.«

Estera, 2:2

PRVO POGLAVLJE

TOLEDO, OMER 5252. GODINE, ŠTO JE U KRŠĆANSKOM
KALENDARU GODINA GOSPODNJA 1492.

Ima dana kada vjerujem da sam se okanio svake nade u to da ću te ikad opet vidjeti, da ću biti slobodan ili zagospodariti vlastitom sudbinom. Tada uviđam da srce i nagoni nastavljaju svoje tvrdoglavo bdijenje. Ustvari, kada kažemo da smo izgubili nadu, samo izazivamo gospoju Sreću kako bi nam dokazala da se varamo.

Dok sam još kao djevojčica živjela s majkom u svojem rodnom gradu, vodila me u sinagogu. Sjedile bismo u odijeljenom prostoru za žene i slušale kako muškarci pjevaju molitve na šabat. Katkad, izvan vidika muškaraca koji su bili zauzeti ozbiljnošću svoje dužnosti, žene se nisu ponašale onako kako su to njihovi muževi, braća i očevi pretpostavljali. Hihotale su se i šaputale, mijenjale mjesta, naklapale nešto i podizale obrve. Lepeze su lepršale i dizale namirisanu prašinu koja je plesala sa sunčevim zrakama, isprekidanim finom kamenom rešetkom koja nas je zaklanjala od muškaraca. Neprestano su me okruživale žene koje su mi dirale kosu i lice mrmrlajući pa uzdišući onako kako se uzdiše samo pred velikim umjetničkim djelima ili prirodnim čudima.

Ta me pozornost plašila, ali kad god bih pogledala majku koja me umirivala, ona se smiješila. Dok sam se privijala uz nju, stavljajući oblinu svojeg obraza u krivulju njezina struka, ona bi još i gladila moju kosu dok je slušala laskanje drugih žena. »Jako lijepo dijete, tako svijetla kosa, kako je lijepo građena!« govorele su one. »Da nisam svjedočila njezinu rođenju«, dodala bi prateta Sofija, »rekla bih da je podmetnuto dijete opsjednuto dibukom.«

Nekoliko druge djece moje dobi, djevojčice i dječaci koji još nisu imali svoju bar micvu, uprlo bi ozbiljne tamne oči u moje modre kao da sam, što god teta Sofija rekla, zbilja dibuk, zao duh, stranac. Nevolja. Rahela Abravanel običavala me vući za kosu obavijajući je čvrsto oko svojih prstiju i vukući me dok me ne bi prisilila nagnuti glavu unatrag što sam više mogla, pokušavajući pritom ne ispustiti krik kako ne bih privukla pozornost muškaraca. Činilo mi se da Rahela nije marila što joj se moja kosa zarivala u meso i prekidala dotok krvi u vrhove prstiju, već joj je bilo dovoljno gledati me kako patim.

Godinu dana nakon toga Rahela je umrla na brodu koji je plovio iz Sardinije prema Napulju. Tada je señora Abravanel rekla mojoj majci, koja je pokušavala sniziti vrućicu krpom umočenom u hladnu morsku vodu, koliko me njezina kći voljela. Tek mnogo godina poslije toga napokon sam uspjela riješiti zagonetku koju je predstavljao taj čudan poriv za nanošenjem boli onima koje volimo.

U svakom slučaju, još otprije pamtivijeka znala sam da sam drugačija, a u mjesecu omeru 5252. godine ili svibnju godine Gospodnje 1492. uvjerala sam se u to da sam ja kriva za nevolje židovskog naroda. Noć je bila vruća i nisam mogla spavati. Do moje sobe koja je gledala na središnje dvorište naše kuće u Toledu dopirali su glasovi mojih roditelja pomiješani sa žuborom vode u fontani.

»Ne!« viknula je majka iznenada, a od tog zvuka proželi su me hladni trnci straha, kao onda kada mi je Mali Haim sasuo led niz leđa na purimskoj¹ gozbi. Mislim da nikad prije nisam čula majku kako viče. Naime, čak i kada bismo je ozlovoljili, ponašala bi se hladnokrvno i razumno, kao da je predvidjela našu zločestoću, i već bi bila smislila najprikladniju kaznu. A sada nije bila bijesna, već je izbezumljeno kreštalala.

»Ali, Lea, ponašaj se razumno. S Esterom ćeš moći proći. Ostanite ovdje dok ne pronađem neko sigurno mjesto i pozovem vas.«

»Oprosti mi, Jerame, ali neću ni pomišljati na to. Ako moramo otići, ići ćemo zajedno, kao obitelj. Iskušat ćemo sreću kao obitelj.«

»Kralj i kraljica dali su nam tri mjeseca, do Šavuota. Dotad smo njihovi štíćenici.«

¹ Purim (jud.) — židovski blagdan 14. adara (veljača/ožujak) u spomen na spašavanje i oslobođenje Židova za vladavine perzijskog cara Ahasvera (Kserksa).

Majka se grubo nasmijala, a to joj nije nimalo nalikovalo. »Dakle, možemo proslaviti Pashu prije odlaska. Baš ironično.«

»To je njihov Uskrs. Njima predstavlja veoma sveto doba. Možda Njihova Veličanstva ipak imaju malo savjesti.« Čula sam slijeganje ramena u očevu glasu. Bio je to njegov poslovni glas. Tako je govorio kada je pregovarao o uvjetima zajmova s mušterijama za koje se nadao da će biti pouzdani, ali svejedno bi im postavio uvjete otplate koji su umanjivali rizik.

»Savjest kralja Ferdinanda ne seže do obožavatelja lažnog Mesije, baš kako su Mauri uvidjeli. Stotinama godina popločuju ceste, grade vodene sustave, rasvjetljaju ulice, a on ih uništi zbog ženina hira.«

»A bi li nas ti upropastila iz hira? Za tri mjeseca Proglas o progonu postat će punovažan. Ja ću otići sada, s djčacima, a ti i Estera doći ćete prije nego što prođu ta tri mjeseca pa ćete tako biti posve sigurne. Uostalom, trebaš nadzirati prodaju čitave naše imovine. Kome drugome mogu vjerovati?«

»Dobro.« Začula sam struganje drva o kamen kada je majka skočila sa stolice. Nisam se usudila ustati iz kreveta i pogledati kroz prozor da se slučajno zraka njezina gnjeva ne bi usredotočila na mene. »Evo ti tanjur. Napunit ću ga i odnijeti prošnjacima na ulici. Ako odeš, umrijet ću.«

»Lea, Lea...« Očevo pomirljivo klepetanje. Razbijanje porculana.

»Ne miči se! Ako nogom utisneš marcipan u pločice, više ih nikad neću uspjeti očistiti.« Zatim je majka briznula u plač i trnci straha u meni pretvorili su se u bujicu hladna znoja. Kada je moja dadilja ušla u sobu kako bi vidjela zašto plačem, pomislila je da me hvata groznica i prisilila me da popijem jedan od njezinih biljnih čajeva gadna okusa.

»Žao mi je, Jerame«, začula sam majčin glas prije nego što je napitak počeo djelovati i uspavao me. Otac nije ništa odgovorio. Čula sam samo zvuk šuštanja odjeće o odjeću i tih vlažan zvuk ljubljenja pa sam pokrila uši jastukom.

Tjedan dana kasnije, otac i moja tri brata Eli, Simeon i Mali Haim te nekoliko drugih muškaraca iz naše zajednice, napustili su Toledo i otputovali u Italiju. Znalo se da mnogi od vladara brojnih tiranija i

gradova državnica podnose Židove te oprezno promatraju kralja Ferdinanda i kraljicu Izabelu, čiji pristup državništvu, prema njihovu mišljenju, nije bio dovoljno pragmatičan. Govorilo se da je čak i Kraljevstvo Napulja, kojim su vladali kraljevi rođaci, rado primalo jeruzalemske izbjeglice. Usprkos tome, moj je otac namjeravao poći u Rim. Tvrdio je da je Papa umirao, a ondje se nalazio španjolski kardinal koji je bio spreman potrošiti mnogo novca kako bi kupio taj položaj kada za to dođe vrijeme. Taj kardinal Borja trebat će pouzdanog bankara. Nismo bili sigurni što znači naslov papa, ili kardinal, i Borja nam je zvučalo više kao katalonsko nego španjolsko ime, a Kataloncu se moglo vjerovati koliko i Ciganinu. Međutim, otac se samouvjereno smiješio, zubi su mu toliko blistali na crnoj četki od brade da nismo imali drugog izbora osim kimnuti u znak slaganja, potisnuti suze i reći mu da se vidimo u Rimu.

Prošao je čitav mjesec omer, a nikakve vijesti nisu stigle do nas. Čuli smo govorkanja o brodovima koje su oteli gusari u Tirenskom moru, o legendarnom gusaru iz Genove koji je volio rezati uši svojim žrtvama i davati ih jedraru koji bi ih prišio na pojaseve. Najgorljiviji podanici kralja Ferdinanda i kraljice Izabele opljačkali su i nasmrtno pretukli neke Židove dok su pokušavali napustiti Španjolsku, pogotovo one kojima su dugovali novac. Neki su Židovi umrli u planinama jer su im seljaci odbili dati malo hrane ili pružiti zaklon. Čuli smo za sinagoge pretvorene u skladišta i seljake koji su hranili svinje na našim grobljima.

Ipak, majka me nekoliko puta podsjetila da nije bilo dokaza nizašto od svega toga. Tko je vidio svinju na našem groblju u podnožju planine Cerro de Palomarejas? Jesam li zamijetila bale tkanine ili bačve usoljenih haringa u sinagogi? Tko je vidio gusara kako nosi pojas sa židovskim ušima? Tko je vidio razmrskana tijela na obalama ili smrznute leševe pored planinskih puteljaka? Naravno, nitko jer to su bile sve same izmišljotine. Kralj i kraljica objavili su amnestiju do kraja omera i dotad su Židovi u Španjolskoj sigurni kao što su oduvijek i bili, a tata i dječaci sada su u Rimu, pripremaju naš novi dom koji će imati ljepše tapiserije na zidovima i veću fontanu u dvorištu.

Naša kuća bila je prazna i tiha, osobito noću kada sam ležala u krevetu slušajući cvrčke i blag topot majčinih nogu dok je koračala

hodnicima čekajući očev poziv, iščekujući njegov dolazak, bojeći se duhova u stajama gdje su se njezini sinovi običavali igrati i u dugim odajama gdje su spavali pa se još uvijek osjećao slab vonj dječaćkog znoja i vjetrova. Onda, jednog kasnog popodneva, dok sam još uvijek bila pospana od sijeste, majka mi je naložila da ustanem i odjenem što više odjeće, bez obzira na vrućinu. Budući da sam oklijevala navući svoj najbolji zimski plašt, sama me umotala u njega i pričvrstila mi kopču ispod brade. Zatim smo otišle u staje iza kuće, a ja sam zapanjeno gledala kako majka sedla konja dok joj se prsti brzo i sigurno kreću među kopčama i remenjem. Nisam imala pojma da je sposobna za takvo nešto. Objesila je bisage preko životinjskih leđa, zatim podignula i mene te povela konja do ulaznih vrata gdje je zastala i skinula mezuzu² s dovratka pa i nju i ključ od kuće umotala u svoju ketubu³ koju je potom spremila u bisage.

Dotad se već počelo mračiti, a lučonoše su već odavno bili prestali paliti ulične svjetiljke u našoj četvrti, stoga su oni koji su hodali i jahali prema gradskim vratima pokraj nas izgledali kao djelići sjena odlomljenih od sve tamnije mase sumraka. Čuli su se samo prigušeni zvukovi kopita i stopala te suspregnuto disanje u tom čudnom zlokobnom satu kada se sve izobličuje. Zgrade su izgledale nestvarno, a povremeni odsjaji mozaika i mjedenih ukrasa na vratima plutali su u jezeru tame. Lica su na trenutke postajala dovoljno jasna da prepoznam ljude koje sam znala i onda su opet nestajala, stoga nisam bila sigurna jesam li ih vidjela ili sanjala. Pogotovo me zbunila Rahela Abravanel koja mi se nasmiješila. To je sigurno bio san.

Kada smo se našli izvan židovske četvrti, naša se skupina stisnula, a muškarci su načinili zaštitni kordon oko žena i djece. Čuli smo govorkanja o tome kako su Židove kamenovali na ulici, gurali ih u smetišta ili im praznili noćne posude na glave. Moja majka i njezine prijateljice šaptale su o Židovki koju su prisilili na nekakvo poniženje koje je uključivalo svinju iako, koliko god bih načulila uši, nikako nisam uspijevala otkriti o čemu se točno radilo. Međutim, nisu se obazirali na nas makar mi se činilo da sam osjećala oči koje su nas

² Mezuz (jud.) — svitak s citatom iz Biblije u metalnoj kutijici, koji se stavlja na desni dovratnik ulaznih vrata židovskih kuća.

³ Ketuba (jud.) — u židovstvu vjenčani ugovor s tradicionalnim formulacijama na hebrejskom, kaligrafski obrađen i ilustriran.

gledale kroz proreze u prozorskim kopcima. Naime, naši susjedi odviše su se stidjeli gledati nas u lice dok su procjenjivali vrijednost naših napuštenih kuća, vinograda, kovačnica i trgovina.

Osjećala sam — više no čula — majku kako povremeno progovara. Vibracije njezina glasa strujale su mi tijelom dok sam se pritiskala uz nju, a leđa sam udobno naslanjala na obrise njezinih grudi i trbuha.

»Neka mi Svemilostivi oprostite«, govorila je nekome tko je hodao pokraj nas, »nisam trebala poslušati Jerama.« Rekla bih da je zastala i provjerila jesam li zaspala. Bila sam mirna i oči su mi bile zatvorene pa je nastavila: »Ako su već trebali umrijeti, mogla sam i ja otići s njima.«

»Hajde, Lea, a tvoja kći?« dopro je glas iz tame. Jedva sam se usuđivala disati. Mrtvi? Je li majka primila neke vijesti? Je li to bio razlog našeg iznenadnog bijega? Jesu li svi bili mrtvi ili samo neki od njih? Bože, ako je ikoji od moje braće baš morao umrijeti, voljela bih da je to bio Mali Haim, tako da više ne moram trpjeti njegovo mučenje. Kako su umrli? Gdje? Što će nam se sada dogoditi? Gušila sam se od pljuska pitanja koja su tekla kao pijesak kroz lijevak.

»Da nije bilo moje kćeri, bila bih otišla s Jeramom. Rekao je da ćemo moći proći jer je Estera plavokosa i ljupka. Amnestija je istekla, a ja sam čekala, čekala i ništa. Novac nije stigao. Ništa. Kako će sama žena s malom djevojčicom stići u Rim? I što ako on nije ondje? Što onda?« Činilo se da su i moju majku morila pitanja.

Slabo se sjećam tog putovanja; samo tame, zatim svjetlosti, onda opet tame, ne znam koliko puta. Sjećam se da sam pala sa sedla kao kamen i probudila sam se gotovo preukočena od masnica na unutarnjoj strani nogu i stražnjice, a kvrgava zemlja na kojoj sam spavala utisnula mi se u kožu i kosti, stoga sam jedva stajala na nogama. U početku bilo je piknika — kruha, marelica i malenih mesnih kuglica začinjениh cimetom. Potom je uslijedila glad i žeđ pa sam pomislila da to više ne mogu podnijeti, a zatim je došao anđeo ravnodušnosti pa sam se pitala jesam li već bila umrla i je li raj tek to ništavilo. Zamijenili smo kopno za more, nabore zemlje za teturave valove, njihanje na konju za nagib palube i prljavu vodu iz gruža. Neprestano, kao kor u drami, odzvanjale su one riječi: »Da nije bilo moje kćeri...«

Majčino ponašanje prema meni nije se promijenilo. Bila je i dalje vesela ili barem postojano optimistična. Nadzirala je moje molitve u

ispravna doba dana, učila me pjesme i silila me da na ravnom tlu ili komadu palube označenom kredom vježbam prstohvate na cimbalu. Pobrinula se da mnogo šijem — premda se sada više našivalo krpice i krpalo nego vezlo — i uvjerala me da su moje uši toliko malene da bi me gusar iz Genove poštedio i bacio natrag u more poput premalene ribe koja nikoga ne bi nahranila. Kada bi mi pozlilo na početku morskog putovanja, prije nego što sam se naviknula na more, prikrivala je svoje slabo zdravlje i držala bi mi glavu dok sam povraćala preko brodske ograde te bi me prisilila da grgljam morsku vodu rekavši je da je to najbolji lijek. Sigurno nije imala pojma da sada znam što je zbilja mislila o meni.

Kako je egzodus moje majke bio započeo između svjetlosti i tame, tako je i završio na granici između kopna i mora, na plaži u Nettunu. Bilo je vruće, sunce se nalazilo u ljetnom zenitu i izgledalo je poput lopte bijele vatre na nebu s kojeg je sastrugano sve osim napetih obrisa lešinara koji su letjeli u krugovima. Obala je bila isprugana sasušanim algama i suhi bijeli pijesak bježao nam je pod nogama dok smo se tegobno udaljavali od mora noseći svoje torbe i kutije. Nigdje hlada. Toliki su se razboljeli da nas je kapetan u naletu panike iskrcao čim je ugledao kopno. Čamci, na kojima smo skleпали zaklone iznad putnika koji su bili prebolesni da bi nastavili put, nalikovali su golemim kucima koji pužu po svjetlucavoj morskoj površini.

Potišteno sam sjedila pokraj majke čekajući da se oporavi i izgrdi me zbog bosih stopala i poderotine na haljini koju sam toliko natezala da se više nije dala popraviti. Nitko nije govorio sa mnom. Nitko se nije brinuo za mene. Svi su bili prezaposleni provjeravanjem imovine ili brigom za druge bolesnike. Neke dječake poslali su u potragu za svježom vodom ili selom gdje bi nam netko htio pružiti pomoć i ja sam željela poći s njima, ali nisam se usudila. Što bi majka bila rekla da se probudila i saznala da lutam naokolo sa skupinom dječaka? Pomicala sam nožne prste u pijesku, držala majčinu ruku i zamišljala da mi odgovara stiskom. Vjerovala sam da hripanje i šuštanje njezina disanja znače pokušaj govora.

Budući da señora Abravanel više nije imala kćer o kojoj bi se brinula, poslije nekog vremena prišla mi je i sjela pokraj mene. Uzela

je češalj iz pojasa i počešljala me. Govorila mi je o Raheli i bilo mi je neugodno. Pitala sam se zašto ne radi ništa za moju majku, zašto joj ne pomaže kako bi se oporavila.

Iznenada, majka je počela micati usnama i slabo trzati glavom, kao da pokušava otjerati muhu.

»Esteró?« Glas joj je bio grub i prašan kao pijesak.

»Da, mama?«

»Gdje si?« Grebala je po pijesku dok joj prsti nisu dodirnuli moj goli list noge i onda se nasmiješila rastegnuvši ljubičaste pukotine na usnama.

»Mislim da te ne može vidjeti«, rekla je seňora Abravanel.

»Zašto?«

Majka je poštedjela seňoru Abravanel potrebe odgovaranja kada je ponovo progovorila: »Voljena, živjela sam za tebe, bila sam jako ponosna. Źao mi je.«

Źao? Zašto Źao? Sigurno je meni trebalo biti Źao jer sam svalila sve te nevolje na nas.

Seňora Abravanel blago me povukla za ruku rekavši: »Hajde, Estero, ovdje više ništa ne možemo učiniti. Seňor Abravanel i ja brinut ćemo se za tebe.«

Nitko mi nikad nije otvoreno rekao da mi je majka umrla, zato nisam vjerovala da je mrtva — čak ni onda kada sam vidjela kako muškarci izgovaraju molitvu za pokojnike nad njom i pomiču novčić iznad njezinih očiju te se ona ne opire dok joj režu nokte i čupaju pramenove kose koje su potom umotali u komad tkanine i dali mi ga. Ispričali su se što nije bilo kruha kako bi se obavio obred hrane i glasno su se pitali može li se škropljenje obaviti slanom vodom kao i slatkom, ali činilo se da joj ni to nije smetalo.

Kada su se dječaci vratili i izvijestili nas da su pronašli selo, svatko se spremao za odlazak, a ja sam zaostajala kako bi me mama mogla dostići kada se bude bolje osjećala. Ponavljala sam sama sebi da ću se na idućem zavoju ili sljedeći put kada vidim kravu, galeba ili guštera na stijeni okrenuti i vidjeti je kako hoda prema nama. Tako sam ostavljala majku na obali dok joj je plima sve više nagrizala nožne prste, a svaki put moj je pogled unatrag bio sve očajniji. Seňora Abravanel nije mi

puštala ruku i u Nettunu su mislili da sam njezina kći. Pohvale mojoj svijetloj kosi primala je bespogovorno.

Bojeći se bolesti, stanovnici Nettuna dali su nam hranu i vodu, ali i mule kako bi ubrzali naš put u Rim. Sjedeći u krilu señora Abravanela, njihala sam se na njegovim i mulinim kostima i privijala na prsa kožnatu kesu koju mi je dala señora Abravanel; ta je kesa pomalo mirisala na dom. Rekla je da je u njoj mezusa i ključ od naše kuće te majčina knjiga recepata koju ću zatrebati kada se udam. Pomislila sam da će nas dotad mama sigurno stići.

Na cesti nas nitko nije uznemiravao — možda zbog toga što On, kojeg ne smijemo imenovati, obično drži Svoj narod na oku kada se seli s jednog mjesta na drugo, možda zbog toga što su se ljudi na toj obali bili naviknuli na skupine Židova beskućnika koji su smrdjeli po slanoj vodi i odbijanju te su bili prožeti zarazom poraza.

Premda se Rim možda smatrao središtem civiliziranog svijeta, tada je bio manji grad od Toleda, stoga nije bilo teško pronaći mog oca. Valencijski kardinal Borja učinio se papom pomoću vlastitog bogatstva i financijske stručnosti mog oca u židovskoj četvrti blizu Cvjetnog trga. Njegova novoizgrađena kuća okružena vrtovima spadala je u jednu od najvećih, baš kao što je bio obećao majci i meni prije nego što je napustio Toledo.

Pretpostavljam da je bio sretan što me vidi — kao i ja njega — i da ga je rastužila majčina smrt jer ju je, uvjeren sam, na svoj način volio, ali toga se više ne mogu sjetiti. Negdje na cesti poslije Nettuna, njišući se i trzajući na mulinim leđima, izgubila sam samu sebe, stoga je prošlo mnogo vremena prije nego što sam se opet pronašla. Ponajprije, dodijavao mi je Eli makar je trebao biti razboritiji jer je bio šest godina stariji od mene, gotovo pravi muškarac. Običavao me zadirkivati govoreći: »Gdje ti je borbenost, Estero? Ponašaš se poput slabića. Hajde, udari i ti mene!«

Nisam ga slušala. Postala sam oličenje čednosti. Otac me se nije imao zbog čega stidjeti jer sam činila sve kako bi se ponosio mnome dok se njegova zvijezda dizala na nebu tijekom vladavine pape Aleksandra VI. S nekoliko dobrostojećih mladih rimskih žena učila sam svirati i vesti kod opatica u Samostanu svete Klare, a one naoko nisu vidjele ništa čudno u tome što odgajaju židovsku djevojku. Rabin me

podučavao Toru, a mladi grčki učenjak gladnih očiju i tuberkuloznog rumenila moju braću i mene podučavao je grčki, latinski i geometriju. Djevojke iz Svete Klare naučile su me uređivati kosu, štipati obraze kako bi pocrvenjeli i kapati ružinu vodicu u oči kako bi svjetlucale, kao i to da glad u očima mladog učenjaka vjerojatno nije potjecala iz trbuha.

Premda je moj otac vjerno obavljao odgovarajuće obrede na dan za koji je proračunao da je godišnjica majčine smrti i palio svijeće u znak sjećanja na nju na Jom Kipur, nikad mi nije govorio o njoj, kao ni ja njemu.

Jednog popodneva početkom mjeseca koji sam naučila zvati rujnom, u godini nakon jubileja, pošto je obavio poslove u Vatikanu, otac me pozvao u svoju radnu sobu. Nakon objeda kuća je bila mirna i snena u popodnevnoj vrućini. Čak su se i kućni robovi odmarali u drvenoj spavaonici nasuprot stajama. Simeon vjerojatno nije bio u svojem krevetu i pretpostavljam da se nije odmarao, ali to je samo jedna od činjenica koje smo otac i ja znali iako nismo govorili o tome. On je upravljao uspješnom bankom, a ja sam održavala kuću urednom. Sobe bih uvijek uredno pomela, meso i mliječne proizvode spremila bih u odvojene kuhinje, poštovali smo postove i gozbe tijekom propisanih obreda, palili smo svijeće na šabat, a mezuzu koju je majka nosila iz Toleda i ja iz Nettuna pričvrstili smo za dovratak. Bilo bi nepošteno reći da smo se voljeli jer nijedno od nas ne bi priznalo tako zbrkano čuvstvo kao što je bila ljubav u našem dobro uređenu svemiru. Uzajamno smo se održavali u ravnoteži, poput podešene vage.

Kada sam ušla, otac je sjedio za pisaćim stolom, gledao u prostor negdje između ruba stola i ulaza gdje sam stajala i vrtio prsten na svojem širokom prstu. Čekala sam kada će progovoriti, zlovoljno primjećujući da je njegova kopija Padrón Real⁴ malo naherena na zidu iza njega. Nekoliko sam puta upozorila Marjam na prašenje tog zemljovida. Trebala je to prepustiti meni. Zemljovid ima preveliku vrijednost da bi ga dirala jedna robinja. Otac ga je trebao zaključati u škrinju, a ne izložiti zraku, prašini i tuđim pohlepnim očima.

⁴ Padrón Real — službeni, tajni španjolski zemljovid koji se koristio kao predložak za izradu svih ostalih španjolskih zemljovida.

»Zatvori vrata, kćeri, propuh je.«

Gurnula sam teška vrata ukrašena drvenim rezbarijama i onda učinila kniks.

»Sjedi, Estero. Ne, ovdje.« Ustao je i pridružio mi se sjednuvši na jednu od stolica s jastucima koje su se nalazile s obje strane ognjišta od porfira. Onako usput udario je komarca koji mu je sletio na obraz. »Znaš da će se Donna Lucrezia opet udati?« upitao je. Da sam barem tada znala što mi se spremalo...

»To ne bih znala jedino da sam gluha i slijepa. Nakon što su objavili tu vijest, topovska paljba iz Andeoske tvrđave gotovo mi je istresla zube.« Međutim, topovska paljba nije bila dovoljna sretnom Papi, skorojevićkom Kataloncu čija se nezakonita kći trebala udati u obitelj Este iz Ferrare, jednu od najuglednijih talijanskih obitelji. Također, zapovjedio je da većinu noći zvoni s Kapitola i da se zapale krijesovi oko Andeoske tvrđave pune eksplozivnih naboja koji su mogli zapaliti most ispred nje. Idući je dan Donna Lucrezia otišla u Crkvu Santa Maria kod Porta del Popolo u pratnji tristo konjanika i četiriju biskupa koji su sigurno ostavljali dojam kao da je bilo njih više od tri tisuće i četrdeset svakom tko je pokušavao obavljati svakidašnje poslove u uskim ulicama. Kada su djeca Svetog Oca nešto slavila, Sveti Otac pobrinuo bi se da i njegova duhovna djeca jednako slave. Dva lakrdijaša odjevena u odbačene haljine Donne Lucrezije trčkarali su oko grada objavljujući: »Živjela najuzvišenija vojvotkinja od Ferrare!« Zapravo, bili su zbilja smiješni dok su škubili nacrvenjene usne i pištali u falsetu.

»Tri muža prije dvadeset prvog rođendana. To je zbilja rekord.« Imala sam petnaest godina, a prijateljice iz Svete Klare i ja smatrale smo se svjetskim ženama. Znale smo sve o čemu se govorkalo, a mnogo toga ticalo se Donne Lucrezije, omiljene Papine kćeri.

Nisam se čudila što Papa ima kćer. Naš rabin imao je devet sinova i bilo mi je neprirodno — makar sam rijetko razmišljala o tome — čuti da svećenik nema obitelj. Svećenikova vjerska zajednica predstavlja vrstu obitelji, stoga se sigurno može bolje brinuti za svoje vjernike ako zna kako obitelji funkcioniraju. Ni moje kršćanske prijateljice nisu pravile primjedbe o podrijetlu Donne Lucrezije jer jedna ili dvije među njima bile su kćeri kardinala.

»Nije imala sreće sa svojim muževima, to je istina«, rekao je otac obazrivo.

Trudila sam se ne nasmijati. Čak i po rimskim mjerilima život Donne Lucrezije bio je senzacionalan. U početku živjela je s očevom ljubavnicom, prekrasnom Giulijom Farnese, koja je bila samo tri godine starija od same Donne Lucrezije i udana za jednog od njezinih bratića. Donna Lucrezia udala se za prvog muža u dobi od trinaest godina, a četiri godine kasnije rastala se od njega zbog impotencije iako je, prema Battisti Farignola, čijoj je starijoj sestri u to vrijeme udvarao Lucrezijin brat Don Juan, bila u šestom mjesecu trudnoće kada je posvjedočila o svojem djevičanstvu. Dijete se nikad nije pojavilo, stoga tko bi znao pravu istinu?

»Njegova Svetost kaže da se uzorno ponaša otkad je udovica«, ustrajao je otac gledajući me dok se nisam prestala smiješiti.

Alfonso od Bisceglie, drugi muž Donne Lucrezije, daleki rođak kralja Ferdinanda i, kako je rekla Lucia de Mantova, apsolutno božanski lijep, ubijen je prije otprilike godinu dana. Neki su tvrdili da ga je ubio vojvoda Cesare Valentino, najstariji brat Donne Lucrezije. Djevojke su šutjele o tome jer je šutnja bila najmudriji izbor kada je bila riječ o vojvodi.

Tek mi je prošli tjedan Mali Haim rekao da je vidio odrezanu ljudsku ruku, s jezikom prišivenim na mali prst, kako visi na prozoru u zatvoru Savelli. Natuknuo mi je da ju je vojvoda Valentino stavio ondje jer je taj čovjek napisao javno pismo u kojem je optužio vojvodu da živi kao Turčin s haremom prostitutki. Kriknula sam i začepila uši te pomislila — makar sam to sama sebi jedva priznala — na gusara iz Geneve.

»I trebala bi više poštovati ljude višeg položaja od svojeg«, dodao je otac. Što se tiče višeg položaja, otac Donne Lucrezije jest papa, ali svi su znali da je njezina majka samo krčmarica — doduše, bogata — koja je dobro zaradila na prošlogodišnjem jubileju kada je grad bio pretrpan hodočasnici iz cijelog svijeta.

»Da, tata.« Uvidjela sam da se otac napreže od onoga što mi namjerava reći, stoga mu nisam htjela još više otežati.

»Po svemu sudeći, vojvoda Ercole od Ferrare, njezin novi svekar, tvrd je u sklapanju poslova«, nastavio je, »zato je zatražio veliku svotu

za ruku svojeg sina i nasljednika. Ja ću pomoći Njegovoj Svetosti oko miraza.«

Kakve je to veze imalo sa mnom? Čekala sam. Otac je pročistio grlo. Pogledao me, isprepleo prste ispred usta i pronašao prave riječi: »Njegova Svetost jako je milostivo predložila da ti, Estero, postaneš dvorska dama Donne Lucrezije ukoliko joj se sviđaš.«

»Ja, tata? Da idem u Ferraru? To je na drugom kraju Italije. Ako odem, možda te nikad više neću vidjeti. Ne mogu.« Naginjala sam se prema njemu, stiskala šake u krilu, pogrbila sam ramena. Pogledom sam pretraživala njegovo lice kako bih saznala misli li ozbiljno. Možda je to bio nekakav složen test moje odanosti.

»Naravno, morala bi se pokrstiti.«

Još sam jednom osjetila strah od nepoznatog koji mi se slijevao niz lopatice prije gotovo deset godina u Toledu kada sam slušala kako se roditelji svađaju zbog Proglasa o progonu. Shvatila sam da se odonda nijednom nisam ponovo ovako istinski prepala, a sada sam bila prestara da jednostavno navučem jastuk na uši.

»Kako uopće možeš reći tako nešto?« Izenadio me vlastiti glas, tako miran i postojan usprkos gnjevu koji je počeo vreti u meni. Zvučala sam poput svoje majke. Očeve oči govorile su da je i on to zamijetio.

»A sada, kćeri, prije nego što se razbjesniš, poslušaj me. Ti imaš petnaest godina. Da smo još u Toledu, vjerojatno bi već bila udana. Ali, nismo. Ovdje smo i naši su se ljudi raspršili. Moram misliti na tvoju budućnost. Ne postoji nitko drugi tko bi to činio umjesto mene.«

»Señora Abravanel naći će mi muža, tata«, prekinula sam ga iako ni ja nisam govorila ono što sam zbilja mislila. »Ona je dobra ženidbena posrednica. Dopustio si joj da izabere za Elija, zašto ne bi i za mene?«

»Eli se još godinama neće ženiti. Josefa je još uvijek dijete. A sin... to je drugačije. Ako budeš živjela s Donnou Lucrezijom, ona će ti naći muža među plemićima, muškarca dobra položaja i imetka, bit ćeš... sigurna«, dovršio je neuvjerljivo. »Vojvoda Ercole očito odobrava ideju da njegova snaha među svojim damama ima preobraćenu Židovku kojoj može ponuditi vjersko vodstvo i poduku. On je jako pobožan čovjek.«

Sada sam se nasmijala iako oporo i ne od srca. »Ja? Da primam vjersku poduku od Lucrezije Borgia? Imaš li pojma koliko to apsurdno zvuči?«

»Rekli u mi da se ona pričešćuje svakog dana od smrti vojvode od Bisceglie i sama je sina naučila katekizam.«

Udarala sam o zid. »Moja majka umrla je jer je bila Židovka. Što misliš kako bi se osjećala kada bi to čula?« Zaustavila sam dah. Čekala sam da se krov sruši. Nisam mogla pogledati oca, ali čula sam kako je glasno udahnuo, kao da je porezao prst ili udario nožnim palcem u nešto.

»Misliš li da mi je svih ovih godina bilo lako«, upitao je mirno, »gledati te kako rasteš i postaješ sve više nalik njoj? Znaš, sličiš joj usprkos svijetloj kosi i modrim očima. Kada si ušla, pogledala si Padrón Real baš kao ona nekad. I, ako misliš da je Marjam opet bila ovdje sa svojim krpama, varaš se. Ja sam se očešao o njega kada sam prilazio pisćem stolu. Kažeš da je tvoja majka umrla jer je bila Židovka. Ako je to istina, bi li ona htjela da se tebi dogodi isto što i njoj? Znaj da mi nikad nismo sigurni među kršćanima. Oni vjeruju da smo mi predali njihova Mesiju na križ. Budući da smo to učinili, više nismo potrebni za njihov spas, zato osjećaju da nam se smiju osvetiti. Papa ima gotovo sedamdeset godina. Tko kaže da će njegov nasljednik biti jednako popustljiv? Tko kaže da neće biti još jednog progonstva? Vjeruj mi, Estero, tvoja bi me majka podržavala u ovome. Posluži se svojom prednošću i otiđi od nas dok još možeš.«

U meni je bjesnio rat. S jedne strane, otac je zahtijevao od mene da izdam svoju kulturu, odgoj, ljude koje sam poznavala cijelog života. S druge strane, premda sam savjesno obavljala naše obrede i rituale, nikad nisam zastala i promislila vjerujem li uistinu u zasade na kojima su se temeljili. Obilježene datume na kalendaru, povijesna sjećanja, prigode za gozbu ili post, zabave ili bdijenja ne bi bilo jako teško zamijeniti drugom skupinom obreda, pogotovo zbog toga što su mnogi, na primjer Božić i Uskrs, padali blizu naših proslava. Majčina strast i očev pragmatizam borili su se za moju dušu.

»Možeš razmišljati o tome ostatak dana ako želiš«, rekao mi je otac škrto se osmjehnuvši.

»Kako god ti kažeš, tata.« Iznenada sam shvatila — kao da mi

je netko šapnuo u uho — da mi nije suđeno umrijeti negdje na obali, bosa i slijepa od groznice s djetetom u dronjcima koje čuči pokraj mene u pijesku. Ustala sam i čekala da me otpusti.

»Znaš, pokušao sam saznati gdje ste«, rekao je gnječeci čelo prstima, »ali baš kada sam saznao da je brod koji je nosio moje pismo potonuo kod Korzike, bilo je prekasno. Već ste bile otišle. Pokušao sam joj to i reći, ali ne znam čuje li me.«

»Kršćani bi vjerojatno rekli da te čuje.« Sagnula sam se, poljubila ga i okusila sol na njegovu obrazu. Tiho zatvarajući vrata iza sebe, ostavila sam ga u suzama.